

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

Освітній рівень – магістр

на тему: «Книговидання мовою їдиш у Базелі з 1557 по 1663 роки (за матеріалами колекції стародруків Базельського Університету)»

Виконав/ла: студент/ка 2-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньо-наукової програми «Історія» або «Юдаїка»
Паламарчук Ірина Олександрівна

Науковий керівник: Малахова К. В., старша викладачка, кандидатка
філософських наук

Рецензент: Сидорчук Т.М., старша викладачка, кандидатка історичних наук

Магістерська робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
“ _____ ” _____ 2023 р.

Київ – 2023

Декларація академічної доброчесності

студента/ки НаУКМА

Я, Паламарчук Ірина Олександрівна, студент/ка ____ р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: io.palamarchuk@ukma.edu.ua підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Книговидання мовою їдиш у Базелі з 1557 по 1663 роки (за матеріалами колекції стародруків Базельського Університету)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Паламарчук І. О.

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної / магістерської роботи

Тема: «Книговидання мовою їдиш у Базелі з 1557 по 1663 роки (за матеріалами колекції стародруків Базельського Університету)»

Автор: студент(ка) 2-го р. н. другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія (Юдаїка)»

Науковий керівник: Малахова К. В.

Захищена: " ____ " _____ 2023 р.

Короткий зміст роботи: Робота про книговидання мовою їдиш в Базелі у 16-17 ст. Складений опис колекції стародруків Університету міста Базель українською мовою виданий у Базелі у зазначений період. Проведена класифікація видань за видавництвами та тематикою. Проаналізований соціальний контекст через друкарів, замовників та аудиторію читачів включаючи жіночу.

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Опис колекції стародруків мовою їдиш, виданих у Базелі у 16—17 ст.	13
1.1 Опис колекції	13
1.2 Класифікація за видавництвами	14
1.3 Класифікація за тематикою	18
Розділ 2. Соціальний аспект	23
2.1 Книговидання на мові їдиш	23
2.2 Друкарі	26
2.3 Замовники	32
2.4 Аудиторія	34
Розділ 3. Базелівські видання мовою їдиш — сторінка в еволюції жіночої літератури	37
Висновки	41
Список джерел та літератур	43
Додатки	46

Вступ

Друкарство є одним з найважливіших винаходів епохи Ренесансу, яке суттєво змінило культурну та інтелектуальну атмосферу Європи.

Єврейська друкарська справа в Базелі в 16-17 століттях була досить розвиненою, і була пов'язана зі збереженням і поширенням єврейської культури, релігії та традицій.

Друкарські видавництва, що працювали в Базелі, зосереджували свою увагу на друці книг, які були важливими для єврейської релігійної традиції, тому більшість видань було друковано мовою іврит.

З іншого боку, мова їдиш, що була мовою ашкеназських євреїв, була використовувана переважно у повсякденному житті та в деяких літературних творах. Можливо, це було однією з причин, чому друкованих видань мовою їдиш було менше, ніж видань мовою іврит.

Зроблено немало досліджень пов'язаних з єврейським друкарством у Базелі у зазначений період, але фокус цих досліджень направлений більш на друк мовою іврит, а не на друк мовою їдиш. Але зараз з'явилася тенденція відродження мови їдиш у світі.

На сьогоднішній день існують кілька дослідницьких центрів, які займаються дослідженням та відродженням мови їдиш¹.

Ці центри займаються не тільки дослідженням мови їдиш, але й розробкою програм та проектів щодо її відродження, популяризації та навчання.

Для України це теж актуально, тому що Україна прагне стати центром відродження цієї мови. Тому заявлену тему актуально досліджувати саме зараз, а також актуально з приводу того, що до певного часу історики досліджували голос еліти та верхівки суспільства. Але зараз історія

¹ Центр йидиш-мовної культури на базі Берлінського університету Гумбольдта.

Центр йидиш-мовної культури на базі Інституту єврейських досліджень при Університеті Колумбії (США).

Центр йидиш-мовної культури та літератури на базі Бар-Іланського університету (Ізраїль).
Інститут йидиш-мовної культури при Тель-Авівському університеті (Ізраїль).

повсякдення, побуту та простолюду набирає обертів, як і феміністки студії. Тому такий поворот як ревізія знизу і погляд на книги мовою їдиш друковані у 16-17 столітті скрізь гендерну призму, тобто як на жіночу літературу, виглядає актуальною і є недостатньо дослідженою.

Також актуальною є дослідження жіночої літератури в контексті збільшення інтересу до таких верств населення як простолюди та жінки. Мова їдиш не сприймалася як літературна. Її особливість полягає саме в тому, що в єврейському суспільстві вона існувала тільки як мова побутова. Вона відображала культуру та побут простолюду та жінок. Тому друкарство в Базелі на їдиш є унікальною сторінкою в друкарстві, тому що це було перше входження у літературу світської розмовної мови.

Однак, інтерес до культури їдиш спостерігається лише останні десять років і в більшості періодом 18-19 століть. Тому є деякі аспекти, які потребують більш детального вивчення, зокрема це генеза 16-17 століть. Дослідження стародруків взагалі не втрачає своєї актуальності. І зараз, на тлі відродження цікавості до їдишевської культури особливо розуміти як книги написані цією мовою виглядали раніше. Який був формат цієї книги і як він пов'язаний з тим, як її читати і яка практика читання була взагалі.

Також, ця тема може мати практичне значення, яке полягає в тому, що результати дослідження (наприклад, створення каталогу стародруків мовою їдиш надрукованих у Базелі у 16-17 ст., що зберігаються у бібліотеці Базельського університету в відділі стародруків та манускриптів, українською мовою) можуть стати корисним джерелом інформації для бібліотекарів, книгозбірників, для дослідників, які вивчають історію друкування та розвиток культури їдиш та для інших фахівців, що працюють з рідкісними виданнями. Створення такого каталогу є новизною цієї роботи, тобто тим, що досі ніхто не зробив.

Об'єктом магістерської роботи є явище друкарства мовою їдиш в Базелі в 16-17 століттях. На прикладі стародруків мовою їдиш, які були надруковані у

Базелі у 16-17 столітті і зберігаються зараз у відділі манускриптів та стародруків бібліотеки Базелівського Університету.

Предметом дослідження є книговидання, як проява жіночої та народної культури.

Метою дослідження є:

Здійснити бібліографічний опис українською мовою стародруків, які були надруковані в Базелі у 16-17 столітті мовою їдиш та зберігаються у бібліотеці Базельського університету. А також, проаналізувати їх соціальний контекст.

Для цього нам потрібно зробити такі завдання:

1. Дослідити, структурувати та описати колекцію стародруків в бібліотеці Базельського університету.
2. Проаналізувати соціальний контекст: замовники та друкарі цих видань.
3. Розглянути колекцію стародруків в контексті феміністських студій.

Структура роботи відповідає поставленим завданням. Відповідно, в першому розділі наведений бібліографічний опис стародруків, котрий включає назву, авторство, видавничі та фізичні дані. Також книги класифіковані за видавництвами та за тематикою.

Другий розділ присвячений соціальному виміру та відповідає на такі питання, як :

- Хто були друкарі, котрі друкували книжки єврейськими мовами взагалі і саме їдишем;
- Хто були видавці, коли саме працювали та які тексти видавали мовою їдиш;
- Хто були замовниками цієї літератури та їх соціальна характеристика.
- Чому деякі стародруки включали тексти водночас на їдиш , івриті та латині .

Третій розділ відповідає на питання: хто були читачі цієї літератури та навіщо друкувалися книги мовою їдиш у Базелі у зазначений період?

Для дослідження цього питання нам можуть знадобитися наступні кроки:

1. Провести літературний огляд: зібрати і проаналізувати наукові джерела та публікації, які стосуються друкарів Базеля та книжок мовою їдиш, датованих 16-17 століттям. Серед можливих джерел можуть бути книги та статті з історії друкарства, єврейської культури та мови.
2. Вивчити історію друкарства в Базелі: з'ясувати, які друкарні функціонували в Базелі протягом 16-17 століть, які видавали книжки мовою їдиш, які були їхні замовники, та які були причини друкування книг мовою їдиш.
3. Дослідити які були причини збереження цієї мови в єврейській культурі.
4. Вивчити соціокультурний контекст: з'ясувати, які були соціокультурні умови того часу, які були політичні та релігійні контексти, що вплинули на друкування книг мовою їдиш в Базелі.
5. Зробити висновки на підставі проведеного дослідження про причини друкування книг мовою їдиш в Базелі протягом 16-17 століть.

Джерелами цієї роботи є 19 стародруків, що видані мовою їдиш у 16-17 столітті у місті Базель і зберігаються у бібліотеці Базелівського Університету у відділі манускриптів та стародруків:

1. Di Megilah: in toytsher shprakh : oyz yloshon haqodesh gimakht un oyf pirush un pešotim habt akht un dabey gireymt yol tsu zingen. yelkhi hat guti štimen. 1557 р. Книга Естер. (Важливий релігійний текст в юдаїзмі).
2. "Ma 'ase bait David bime paras". 1599 р. Історія дома Давида у персів.
3. Zemirov ye-tushbaht . 1599р. Пісні та гімни для суботи.
4. Sefer oraḥ ḥayim: teytsh oraḥ ḥayim tu ikh ez nenen. drum daz man daz bukh namem zol kenem. 1602 р. Релігійні приписи та правила пристойності для трапези.
5. Eyn shoyn mayseh bukh: kumt her ir liben manem un yroyan, un tut das shin mayseh bukh an shoyan. 1602 р. Книга казок.

6. Sefer branṭ shpigl: ir vṛume layṭ ḳumṭ her. ḳoyfṭ ayneh unṭervayzung un. ler ... 1602 p. Книга моралі та етики.
7. Eyn shoyn fru'an boykhleyn: nakh der leng besheydn yi zikh eyn iḳlikhi froy zol halṭen miṭ Nidah un. Ḥalah un. di likhṭ tsu antsinden an di Shabatot un. Yamim ṭovim... 1602 p. Книга для жінок.
8. Ziben veyzen Meynsṭer Bikhl. 1602 p.
9. Minhagim. Simon Levi Günzburg. 1610 p. Релігійні звичаї та розпорядження для синагог і будинків на цілий рік серед євреїв у Німеччині, Валлійській землі, Польщі, Богемії, Моравії.
10. "minhagim: yi hoypsher den di erṣṭen zeyn giṽezen daz veyṭ man veyl merḳen am lezen ... Simon Levi Günzburg - упорядник. 1611p.
11. Sefer Shemu'el: in ṭoyṭsher shprakh. 1612 p. Книга Шмуеля. (Пророки. Одна из книг Танаха (єврейська Біблія).
12. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae Hebraeae: Duobus libris methodice propositus : quorum prior vocum singularum naturam & proprietates, alter vocum coniunctar... 1615 p. Докладна грамати́ка івриту. Друге видання, доповнене додатковими прикладами.
13. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar... 1663 p.
14. "Sefer Dani'el" 1557 p. Книга Даніеля (одна з книг Танаха).
15. Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas. 1581p. Молитовник.
16. Birkat ha-mazon. 1600 p. Благословення та Агада. (Молитовник на Песах).
17. Sod ha-nishamah: den eś bisheyṭ den grund fun der zilen . 1609 p. "Таємниця душі" - Про безсмертя.
18. Teḥinot ve-gam baḳashot asher kvar lo haiah bedfus ve-mazati. 1609 p.
19. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar... 1663 p. Грамати́ка івриту.

Тема стародруків мовою їдиш у Базелі у 16-17 столітті досліджувалася деякими науковцями в галузі історії книги та єврейської культури. Наприклад, професор

Ефраїм Канарфогель - автор книги "The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz" (Історія інтелекту та релігійної культури середньовічних Ашкеназів), яка містить детальне дослідження єврейської культури та друкарства у Базелі в 16-17 століттях.²

Joshua Teplitsky - професор історії єврейської культури та історії книги в Стенфордському університеті та автор книги "Prince of the Press: How One Collector Built History's Most Enduring and Remarkable Jewish Library" (Князь Преси: Як один колекціонер зібрав найбільш витривалу єврейську бібліотеку в історії), яка містить детальне дослідження збирання та збереження єврейських стародруків у Базелі та інших містах Європи.³

Астрід Старк є самою відомою відомою дослідницею щодо історії єврейського друкарства та книговидання у Базелі. Деякі з її робіт на цю тему включають: "Printing Hebrew in Basel: From Johannes Amerbach to Johann Froben" (Друкування єврейської мови в Базелі: від Йоганна Амербаха до Йоганна Фробена) - ця стаття досліджує розвиток друкарства єврейських текстів у Базелі від початку друкарської діяльності Йоганна Амербаха до початку роботи Йоганна Фробена, але мовою іврит.⁴

"Jewish Printing in Basel in the Sixteenth Century" (Єврейське друкарство в Базелі у XVI столітті) - ця стаття досліджує розвиток єврейського друкарства в Базелі у XVI столітті, зокрема, діяльність видавництва Йосіфа Шалома бен-Аврахама та її вплив на єврейську культуру.⁵

² Kanarfogel.Ephraim. "The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz"

³ Teplitsky.Joshua. Prince of the Press: How One Collector Built History's Most Enduring and Remarkable Jewish Library".New Haven: Yale University Press, 2019.

⁴ Stark.Astrid."Printing Hebrew in Basel: From Johannes Amerbach to Johann Froben"

⁵ Stark.Astrid."Jewish Printing in Basel in the Sixteenth Century"

"Christian Hebraists and Jewish Printers: The Basel Model" (Християнські гебраїсти та єврейські друкарі: Базельська модель) - ця стаття досліджує взаємодію між християнськими гебраїстами та єврейськими друкарями у Базелі та її вплив на друкарство єврейських текстів.

"The Emergence of Jewish Printing in Basel" (Зародження єврейського друкарства в Базелі) - ця стаття досліджує зародження друкарства єврейських текстів у Базелі та його розвиток у XVI столітті.

Але ці роботи більш сфокусовані на дослідженні друкарства мовою їдиш ніж їдиш.

Проте в статті " L'impression Yiddish Dan's l'espace rhenan au 16 siecle." (Друк на їдиш в районі Рейну у 16 ст.) розглядається поширення друкованих книг мовою їдиш у Базелі та інших містах на території Рейну протягом 16 та 17 століть. Авторка досліджує технологічні та економічні аспекти друкарської діяльності, а також культурні та політичні виміри єврейської історії.

Стаття містить детальний огляд видавничих будинків, які спеціалізувалися на виданні книг мовою їдиш, а також аналіз змін у виробничому процесі та поширенні видань. Авторка розглядає вплив технологічних інновацій та економічних факторів на розвиток видавничої справи в регіоні Рейну та досліджує роль видавництва у формуванні єврейської культури та ідентичності. Загалом, стаття Астрід Старк є важливим дослідженням з історії друкарства та книговидавництва мовою їдиш, але більш у Німеччині.

Робота Астрід Старк " Їдишні казки в Базелі за часів гуманізму" 2005р., присвячена вивченню їдишніх казок. В ній Астрід Старк досліджує книгу казок "Eyn shön Mayse bukh" (книга казок) , яка була видана у Базелі в 1602 році мовою їдиш.

В контексті їдишніх казок, робота Астрід Старк досліджує, як вони відображають культурні та моральні цінності того часу. Вона досліджує історію та контекст видання, розглядає структуру та зміст книги, її походження, а також її значення для єврейської культури Базеля того часу.

Вона також досліджує відношення авторів до релігійних традицій та релігійних символів, які присутні у казках.

Крім того, Астрід Старк досліджує контекст видання книги та її значення для єврейської громади Базеля. Вона розглядає вплив релігії, політики та культурного середовища на зміст та формування казок.

В загальному, робота Астрід Старк присвячена дослідженню книги казок "Eyn shön Mayse bukh" та її значенню для єврейської культури Базеля в XVI столітті.

Всі ці дослідження розглядають різні аспекти історії єврейського друкарства та книговидавництва у Базелі, зокрема його роль у збереженні та розповсюдженні єврейської культури, взаємодію з християнськими видавництвами, технологічні та економічні аспекти друкарської діяльності, а також політичні та соціальні виміри єврейської історії.

Але в своїй більшості дослідження стосуються єврейського книговидавництва взагалі.

Методологічна основа дослідження:

1. Мікроісторичний підхід: на основі аналізу та вивченню первинних джерел та детального опису колекції стародруків.
2. Бібліографічний аналіз - дослідження книжок з точки зору їхньої видавничої історії, включаючи дати видання, місце друку, типографію, різноманітність видання та інші важливі фактори.
3. Соціологічний підхід: дослідження соціального контексту, у якому розвивалося друкарство мовою їдиш в Базелі в 16-17 століттях, включаючи аналіз стародруків як жіночу ліктуру.

У 16 столітті Базель був центром гуманізму та став одним з важливих центрів єврейської культури в Європі, де було розвинене друкарство мовою їдиш. Саме в цей час література на мові їдиш зазнала свій розквіт, наприклад, казки,

парафрази та переклади Біблії, релігійна, повчальна та розважальна література. Це була література для неосвіченої аудиторії, тобто для тієї аудиторії, котра не знає івриту, а саме для жінок.

Друкарства мовою їдиш у Базелі продовжували розвиватися протягом 16-17 століть і зазнали багатьох труднощів через релігійні конфлікти та інші соціальні проблеми того часу. Однак, завдяки зусиллям талановитих друкарів та єврейських видавців, друкарства мовою їдиш у Базелі внесли вагомий внесок у розвиток єврейської культури та літератури у Європі.

Підсумовуючи, можна сказати, що ми маємо декілька важливих причин для дослідження історії друкарства мовою їдиш у Базелі часів 16-17 століття.

По-перше, Базель був одним з провідних центрів друкарства в Європі в ті часи, і важливо досліджувати, як саме тут було розвинене друкарство мовою їдиш. Це може допомогти краще зрозуміти історію розвитку друкарства взагалі, а також дослідити вплив релігійних, культурних та політичних факторів на процес створення та поширення книг.

По-друге, дослідження друкарства мовою їдиш у Базелі може бути корисним для розуміння життя єврейської громади в ті часи. Якщо візьмемо до уваги, що в Базелі друкувалося значну кількість книг на їдиш, можна зробити висновок про культурний та релігійний контекст, в якому жили євреї в Європі.

По-третє, дослідження друкарства мовою їдиш у Базелі може допомогти зберегти цінну культурну спадщину. Ці книги можуть містити унікальну інформацію про єврейську культуру, традиції та історію, яку не можна знайти будь де. Тому вивчення та збереження цих книг може допомогти зберегти надзвичайно важливу частину історії, культури та релігійного контексту життя єврейської громади того часу.

Розділ 1. Опис колекції стародруків мовою їдиш, виданих у Базелі у 16–17 столітті

1.1 Опис колекції

Отже, в першому розділі наведений первинний бібліографічний опис стародруків. Зроблена класифікація за видавництвами та тематикою.

Ця колекція включає 19 примірників та зберігається у відділі стародруків та манускриптів в бібліотеці Базельського Університету. Важливо зазначити, що Базель був одним з найбільш важливих центрів друкарства єврейських текстів у Європі в XVI та XVII століттях. Тому велика частина видань, які зберігаються у бібліотеці університету, містять мову їдиш.

Колекція стародруків у Базелі включає молитовники та інші релігійні тексти, а також книги про єврейську історію та культуру.

Багато з цих книг були видані важливими видавцями того часу, такими як Конрад Вальдкірх, Якоб Кюндіг, Якоб Деккер та Амбросіо Фробен і були надруковані з використанням найсучасніших технологій друку.

Усі ці книги є важливими джерелами знань про єврейську історію, релігію та культуру. Завдяки збереженню цих книг у Базельському університеті ми маємо можливість досліджувати історію та культуру єврейського народу у XVI-XVII століттях та збагачувати наші знання про світову культуру.

Більшість книг з колекції стародруків мовою їдиш у Базельському університеті потрапили туди завдяки придбанню їх з приватних колекцій або інших бібліотек.

Західна Європа в XVI та XVII століттях стала центром друкарства єврейських текстів, тому багато книг були надруковані в Базелі та інших містах Німеччини та Швейцарії. Ці книги були розповсюджені по всій Європі та зберігалися у приватних колекціях.

У XVIII та XIX століттях книги єврейської літератури стали об'єктом інтересу для бібліотек та колекціонерів. Багато книг з цієї колекції були куплені Базельським університетом у другій половині XIX століття та в XX столітті. Бібліотека активно закупувала стародруки та інші цінні документи на

аукціонах, в антикварних крамницях та в приватних колекціях, що може пояснювати наявність значної кількості стародруків у колекції.

Деякі книги також були пожертвовані бібліотеці. Наприклад, відомий бібліофіл та колекціонер Ісаак Леопольд Беккер, який був засновником єврейського музею у Франкфурті-на-Майні, пожертвував бібліотеці Базелівського університету свою колекцію стародруків єврейської літератури, яка включала й стародруки мовою їдиш.

Також, колекціонер Людвіг Розенталь, який був членом європейської громади в Базелі, пожертвував книги зі своєї колекції бібліотеці Базелівського університету.

Якоб Буххердлер пожертвував свої книжки та рукописи в бібліотеку Університету Базеля, де він працював викладачем. Це була значна колекція книг та документів з історії культури, мистецтва, історії релігії та інших галузей, яка доповнила бібліотечний фонд та стала важливим ресурсом для досліджень та навчання студентів.

Отже, в розглянутих стародруках назви вказані латинською транслітерацією, вони бувають розлогі, що характерно для того часу. Автор не завжди зазначений. Деякі примірники надруковані на декілька мовах: їдиш, іврит та латина.

1.2 Класифікація за видавництвами

В нас є чотири видавництва, котрі видали книги цієї колекції в зазначений час, це видавництва Конрада Вальдкірха, Якоба Деккера, Якоба Кюндіга та Амбросіо Фробена. Отже приводимо класифікацію за видавництвами:

Вальдкірх, Конрад (1549-1616):

1. Ma'ase bait David bime paras. Історії дома Давида у персів. 1599р. Перекладено з івриту на їдиш Давидом бен Йозефом Тюпліцем (Тоєрплітц) ; виправлено замовником і книготорговцем Якобом бен Авраамом Полаком. 18 сторінок; 19 см (4°), у трьох розділах.

2. Аківа Бен Яаков з Франкфурту (рабі Аківа). *Zemiroṭ ve-tushbaḥot* . Пісні та гімни для суботи. 1599р. (Рік написан від руки). 36 сторінок; 8°. Замовник Ілля бен Мойсей Лоанц. (іврит, їдиш).
3. *Birkat ha-mazon*. Благословення та Агада (пасхальний молитовник), видано з передмовою Якоба бен Авраама Поллака та Якоба бен Авраама Тіхінгера. 1600 р. 82 стор. ; 4°. є ноти, трохи пошкоджені; відсутні сторінки замінені копіями. (їдиш, іврит).
4. Халфан, Йосеф бен Еліезер із Позна. *Sefer oraḥ ḥayim: teyṭsh oraḥ ḥayim tu ikh ez nenem. drum daz man daz bukh namen zol kenem..* Релігійні приписи та правила пристойності для трапези. 1602р. 22 стор.; 4°. Автор також є замовником. Смуга з нижнього краю надрукована догори дном. Назва з рукописним доповненням: "vita semita". (іврит,їдиш).
5. *Eyn shoyn mayseḥ bukh: kumt her ir liben manen un yroyan, un tut das shin mayseḥ bukh an shoyan..* Книга казок . 257 оповідань. 1602р. 200, [8] аркуш. ; 20 см.. Замовник Яаков Бен Авраам Полак з Мезеріца (Мендзижеч) у Литві. (їдиш).
6. *Altsul, Moše Ben-Ḥanôk. Sefer brant shpigl: ir yume layt kumt her. koyft auneḥ unṭeryauzung un. ler ...* (Книга згорівшого дзеркала, або дзеркало , що горить або збільшується). 1602 р. 233, [2] аркуш ; 20 см. Книга моралі, Етика, повчальна література. (Їдиш,іврит). На другій сторінці рукописний напис : 1: Moses Henoch Altschüler. 2: Josef Chalfan b. Elieser. 3. Benjamin (Ahron) Slonik.
7. *Sloniḳ, Binjamin Aharon ben Avraham. Eyn shoyn fru'an boykhleyn: nakh der leng besheydn yi zikh eyn iklikhi froy zol halten mit Nidah un. Ḥalah un. di likht tsu antsinden an di Shabatot un. Yamim tovim...* Гарна книжка для жінок. 1602 р. 54 аркуші ; 4°. Замовник і редактор Халфан, Йосиф бен Еліезер.

8. Jakob ben David Weil. Jakob ben Abraham Polak. Ziben veyzen Meynster Bikhl. (Сім способів служиння).. 1602 р. 108 аркуш. ; 8'. Переважно їдиш, частково іврит. Замовлено Яковом бен Давидом Вайлем із Брест-Литовська та Яковом бен Авраамом Полаком із Мезерича (Медзижеч) у Литві; попередній власник Якоб Буххендлер.
9. Abba ben Salomon aus Bumslau. Sod ha-nishamah: den eś bisheyṭ den grund fun der zilen . Таємниця душі: Про безсмертя. 1609 р. 22 аркуші ; 8°. (на їдиш). Опубліковано від імені Абба бен Саломон з Бумслау Йозефом бен Якобом Бруншвігом (Браншвік).
10. Chajjim ben Simcha Aschkenasi Levi . Teḥinot ve-gam baqashot asher kvar lo haiah bedfus ve-mazati. Просьби та молитви, котрі вже не друкують, але я їх знайшов. 1609 р. 12 аркушів ; 8'. Опубліковано за рукописом і перекладом Хаджіма бен Сімхи Ашкеназі Леві. (їдиш, іврит).
11. Günzburg, Simon Levi. Minhagim. 1610 р. [80], [8] аркуш ; 4°. Релігійні звичаї та розпорядження для синагог і будинків на цілий рік серед євреїв у Німеччині, Валлійській землі, Польщі, Богемії, Моравії. Попередній власник Буксторф Йоганн молодший (1564–1629); (переважно іврит, частково їдиш).
12. Minhagim: vıl hoyps her den di ersten zejn gıvezen daz veyt man vıl merken am lezen ... Simon Levi Günzburg - упорядник. 1611р. 68, [8] аркуш; 21 см . Буксторф, Йоганн молодший (1564-1629)- попередній власник. Друге видання за редакцією Мордохая бен Саббатая, названого Гімпелем із Позена, (їдиш, іврит). Рукописний запис власника на титульній сторінці: «Johannis Vuxtorfij».
13. Sefer Shemu'el: in toytsher shprakh. 1612 р. 71, [1] аркуш ; 8'. Шмуель бух; Книга Самуїла, яка називається Книгою Шмуеля, (Біблія) . Редактор Натан бен Елізер Міхельбах (їдиш). Видавець Мордехай бен Нафталі.

14. Iohannis Buxtorfii . Thesaurus grammaticus linguae sanctae Hebraeae: Duobus libris methodice propositus : quorum prior vocum singularum naturam & proprietates, alter vocum coniunctar... Buxtorf, Johann. 1615 p. [16], 346, 357, [1] c .; 8°. Докладна грамати́ка івриту. Друге видання, доповнене додатковими прикладами.(їдиш, іврит і латинь).
Попередній власник Theological Alumneum , Базель , Бібліотека.
Печатка власника на титульній сторінці: Bibl. Coll. Порядок аркушів/нумерація сторінок (неправильна) справа наліво.

Деккер, Якоб :

1. Iohannis Buxtorfii . Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar... Грамати́ка івриту. 1663 p. [16], 669, [65] арк .; 8° Попередній власник Буксторф, Йоганн молодший (1564-1629).
2. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar... Підручник з івриту. 1663 p. [16], 669, [65] арк .; 8°. Незавершено. Можливо, пробний відбиток для запланованого подальшого видання тезауруса.

Кюндіг, Якоб:

1. Di Megilah: in toytsher shprakh : oyz yloshon haqodesh gimakht un oyf pirush un pešotim habt akht un dabey gireymt yol tsu zingen. yelkhi hat guti štimen . Парафраз Книги Естер (Есфірь), (Біблія) ; Автор анонімний. 1557 p. [36] стор. ; 8°.

די מגילה: אין טויטשר שפרך : אויז ולשון הקדש גימאכט אונ' אויף פירוש אונ' פשטי' האבט אכט אונ'
דאבייא גיריימט וואל צו זינגן, וועלכי העט גוט שטימן.

2. Sefer Dani'el. Книга Пророка Даниеля (Данііла), (Біблія). 1557 p.

104 сторінки ; 19 см (4°). Парафраз невідомого автора в рифмованому вірші, що містить 496 пронумерованих строф по 4 рядки. Деякі сторінки пошкоджено (бракує 13-й і 18-й вірші) ; Титульний аркуш: червоно-чорний друк.(Їдиш, іврит).

Фробен, Амбросіо (1537-1602?), Вальдкірх Конрад :

1.Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas. 1581 р.
[290] аркуш ; 11 см. Молитовник за ашкеназским обрядом.(іврит та ідиш).

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що іноді видавці працювали разом. Наприклад, книга Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas.. [Молитовник за ашкеназским обрядом] , була видана у 1581 році двома видавцями: Амбросіо Фробеном та Конрадом Вальдкірхом. Ймовірно, що причиною було то, що Конрад Вальдкірх ще не друкувався в ті часи самостійно. Водночас, ми з'ясували, що саме він надрукував більше всіх книжок мовою ідиш у досліджуваній період.

1.3 Класифікація за тематикою

В цьому підрозділі ми з'ясуємо за якою тематикою друкувалися книги на ідиш. В розглядуваній колекції ми виділили чотири тематики літератури: Тора та молитовники, жіноча література, підручники та теологічна література. Отже, класифікація за тематикою виглядає так:

Тора і молитовники:

1. Zemirot ye-tushbaḥot .Аківа Бен Яков з Франкфурту. Вальдкірх, Конрад. 1599р. Замовник Еліа Лоанц. Пісні та гімни для суботи (іврит, ідиш).
2. Birkat ha-mazon. 1600 р. Благословення та Агада (пасхальний молитовник), видано з передмовою Якоба бен Авраама Поллака та Якоба бен Авраама Тіхінгера.Вальдкірх, Конрад. (ідиш, іврит).

3. Sefer oraḥ ḥayim: ṭeyṭsh oraḥ ḥayim ṭu ikh ez nenen. drum daz man daz bukh namem zol ḳenen. 1602р. Релігійні приписи та правила пристойності для трапези. Вальдкірх, Конрад. Редактор та замовник Йосіф Бен Елізер Халфан із Позна, (іврит, ідиш).
4. Ziben yeuzen Meynšter Bikhl. (Сім способів служіння). Вальдкірх, Конрад. 1602 р. Переважно ідиш, частково іврит. Замовлено Якобом бен Давидом Вайлем із Брест-Литовська та Якобом бен Абрахамом Полаком із Мезерича (Меджижеч) у Литві; попередній власник Якоб Буххендлер.
5. Teḥinot ye-gam baḳashot asher kvar lo haiah bedfus ye-mazati. (Молитовник). 1609 р. Опубліковано за рукописом і переклаом Хаджіма бен Сімхи Ашкеназі Леві. (ідиш, іврит). Вальдкірх, Конрад.
6. Minhagim. Simon Levi Günzburg. 1610 р. Релігійні звичаї та розпорядження для синагог і будинків на цілий рік серед євреїв у Німеччині, Валлійській землі, Польщі, Богемії, Моравії. Вальдкірх, Конрад. Попередній власник Буксторф Йоган молодший (1564–1629); (переважно іврит, частково ідиш).
7. Minhagim: yil hoypscher den di eršten zejn giyezen daz yerṭ man yol merḳen am lezen ... Simon Levi Günzburg - упорядник. Вальдкірх, Конрад. 1611 р. Буксторф, Йоганн молодший (1564-1629)- попередній власник. Друге видання за редакцією Мордохая бен Саббатая, названого Гімпелем із Позена, (ідиш, іврит).
8. Sefer Shemu'el: in ṭoyṭsher shprakh. 1612 р. Шмуель бух; Книга Самуїла..., яка називається Книгою Шмуеля, (Біблія), написана імовірно Мордохай бен Нафталі. Коректор Натан бен Елізер Міхельбах (ідиш). Вальдкірх, Конрад.
9. Di Megilah: in ṭoyṭsher shprakh : oyz yloshon haḳodesh gimakht un oyf pirush un rešoṭim habṭ akht un dabey gireymṭ yol tsu zingen. yelkhi haṭ guṭi šṭimen .1557 р. Книга Естер. Кюндіг, Якоб.
10. Sefer Dani'el. Книга Пророка Даніеля. (Біблія). 1557 р. Кюндіг, Якоб. (Ідиш, іврит).

11. Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas. 1581 p. (Молитовник за ашкеназским обрядом). Фробен, Амбросіо, Вальдкірх Конрад. (іврит та ідиш).

Жіноча література:

1. Ma'ase bait David bime paras. Історії дома Давида у персів. Вальдкірх, Конрад. 1599р. Перекладено з івриту на їдиш Давидом бен Йозефом Тюпліцем (Тоерлітц), у трьох розділах; виправлено замовником Якобом бен Авраамом.
2. Eyn shoyn mayseh bukh: kumt her ir liben manen un yroyan, un tut das shin mayseh bukh an shoyan. Вальдкірх, Конрад. 1602р. Книга казок .Замовник Яков Бен Авраам Полак з Мезеріца (Мендзижеч) у Литві(їдиш), 257 оповідань.
3. Sefer brant shpigl: ir yume layt kumt her. koyft ayneh untervayzung un. ler ...Altsul, Moše Ben-Ḥanôḳ. Вальдкірх, Конрад. 1602р. Книга моралі, Етика, повчальна література. (Їдиш, іврит).
4. Eyn shoyn fru'an boykhleyn: nakh der leng besheydn yi zikh eyn iklikhi froy zol halten mit Nidah un. Ḥalah un. di likht tsu antsinden an di Shabatot un. Yamim tovim...Selonik, Binyamin Aharon ben Avraham. 1602 p. Замовник і редактор Халфан, Йосиф бен Еліезер. Книга для жінок. Вальдкірх, Конрад.

Підручники з івриту:

1. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae Hebraeae: Duobus libris methodice propositus : quorum prior vocum singularum naturam & proprietates, alter vocum coniunctar...Buxtorf, Johann. Вальдкірх, Конрад. 1615 p. Докладна граматики івриту. Друге видання, доповнене додатковими прикладами.(їдиш, іврит і латинь).
2. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam &

proprietas: alter vocum coniunctar... Деккер, Якоб . 1663 р. Граматика івриту. Попередній власник Буксторф, Йоганн молодший (1564-1629).

3. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietas: alter vocum coniunctar... Деккер, Якоб. 1663 р. Підручник з івриту.

Теологічна література:

1. Sod ha-nishamah: den es bisheyf den grund fun der zilen . Вальдкірх, Конрад. 1609 р Таємниця душі: Про безсмертя (кабалістична література). (на їдиш). Опубліковано від імені Абба бен Саломон з Бумслау Йозефом бен Якобом Бруншвігом (Браншвік).

Ми з'ясували, що більшість літератури в досліджуваній час видавалось на релігійну тематику. Що було також популярно для книговидання на інших мовах.

В юдаїзмі релігійна література і повчальна література часто переплітаються і можуть мати деякі спільні риси. Тобто, можна зробити висновок, що вся література з даної колекції є релігійною. Однак, можна виділити певні розбіжності між ними.

Релігійна література в юдаїзмі включає святі тексти, які мають особливий релігійний авторитет і визнаються як священні. Найважливішим святым текстом для юдейського народу є Танах, котрий включає: письмову Тору, а саме П'ятикнижжя Мойсея– Берешит[Буття], Шмот [Вихід], Ваїкра [Левіт], Бемідбар [Числа], Дварім [Второзаконня]; Пророків – Йегошуа [книга Ісуса Навіна], Шофтім [книга Суддів Ізраїлевих], Шмуель [перша та друга книги Царств], Млахім [третя та четверта книги Царств], Ірміягу [книга пророка Єремії], Йехезкель [книга пророка Єзекїїля], Йешаягу [книга пророка Ісаї] та дванадцять малих пророків; і Писання.⁶

⁶ Тора пятикнижие и гафтарот. Гешарим Иерусалим. Иерусалим, 2001. Стр. 1451.

Також, релігійним текстом вважається і усна Тора, наприклад Талмуд та Кабалістична література. З іншого боку, повчальна література в юдаїзмі має на меті надати практичні настанови та моральні вказівки, щоб допомогти віруючим жити за релігійними принципами. Ця література може включати етичні трактати, коментарі до релігійних текстів, юриспруденцію (Галаху) та мудрість (історії, майсе, притчі).

Щодо підручників з івриту, то їх можна назвати необхідним інструментом для вивчення релігійної літератури, яка видавалася від самого початку на івриті. Також її можна віднести і до жіночої літератури, тому що в єврейській спільноті івритом володіли тільки чоловіки. Тому імовірно, що ці підручники призначалися для жінок та простолюду. Ще важливо додати, що ці підручники написані не тільки їдишом, а ще й латиною. Що каже нам про цікавість до івриту не тільки єврейських жінок, а і християнської аудиторії.

Щодо жіночої літератури, особливо *Eyn shoyn fru'an boykhleyn* [Гарна книжка для жінок], то її теж можна віднести до релігійної літератури, тому що в неї йдеться про Шабатні закони [закони суботи], релігійні приписи та ритуали.

Майсе бух був окремим специфічним жанром. Це була фантазійно-розважальна і водночас повчальна література.

Отже, більшість книг написаних мовою їдиш можна віднести не тільки до релігійної, а і до жіночої літератури, тому що ашкеназські жінки не вміли зазвичай читати івритом, а читали їдишем і складали більшу частину аудиторії читачів.

Розділ 2. Соціальний аспект

2.1 Книговидання на мові їдиш

В даному розділі ми розглянемо соціальний аспект пов'язаний з книговиданням на мові їдиш.

Базель був відомий своєю толерантністю та релігійною свободою. У порівнянні з іншими місцями того часу, Базель був більш відкритим до друку книг на різних мовах, включаючи їдиш. Це створювало сприятливі умови для замовлення та видання книг мовою Їдиш.

Також варто зазначити, що Базель знаходився у центральній Європі, між культурними центрами Німеччини, Франції та Швейцарії. Це місце зустрічі різних культурних та мовних впливів, що може пояснити інтерес до видання книг мовою Їдиш у Базелі. Місто було доступним для замовників з різних регіонів, що сприяло розповсюдженню та популярності книг мовою Їдиш.

Таким чином, замовники книг мовою Їдиш вибирали Базель як місце замовлення через розвинуту друкарську індустрію, академічний престиж, наявність єврейської спільноти та толерантність міста до різних мов та культурних виразів.

Книговидання на мові їдиш у Базелі в 16-17 століттях має важливий соціальний аспект. Їдиш став популярною мовою для написання та друкування книг серед єврейських спільнот у різних частинах світу, включаючи Базель. Це було важливим засобом збереження єврейської культури, релігії та ідентичності, а також засобом для поширення знань серед єврейської спільноти. Також варто відзначити, що Їдиш - це мова, яка розвивалася серед єврейських спільнот у Центральній та Східній Європі. У своїй основі, Їдиш є комбінацією німецької мови та деяких слов'янських та гебрейських впливів. Вона стала основною мовою спілкування серед єврейських громад у цих регіонах протягом багатьох століть. Їдиш був розповсюдженою серед єврейських спільнот мовою, і використання її для друкування книг дозволяло забезпечити доступність цих текстів для широкого кола читачів. Це була мова,

яку більшість єврейських людей розуміли і володіли на рівні розмовної комунікації.

В той час мова Їдиш використовувалась для комунікації між єврейськими спільнотами різних регіонів. Книги, друкуванні мовою Їдиш, були зручними для розповсюдження серед широкого кола єврейських читачів, які мали спільну мову та культурні звичаї. Це сприяло поширенню літератури та ідей серед єврейських спільнот того часу. У деяких випадках, використання мови Їдиш у друкарстві було продовженням мовної традиції, що існувала серед єврейських спільнот у певних регіонах. Їдиш був мовою, яка передавалася з покоління в покоління, і її використання у друкарстві було засобом збереження цієї традиції та підтримки єврейської культурної спадщини.

У цей період єврейські спільноти в Базелі, як і в інших європейських містах, були розділені від інших частин суспільства і мали свою мову, культуру та релігійні традиції, тому видання книг мовою їдиш дозволяли єврейській спільноті зберігати свою унікальну ідентичність і передавати знання своїх релігійних текстів, традицій та історії майбутнім поколінням.

Книговидання на мові їдиш також сприяло освітньому розвитку єврейської спільноти. Книги надавали доступ до знань, інформації та культурного доробку, що було важливим для саморозвитку і освіченості людей. Через книги, єврейська спільнота отримувала доступ до важливих релігійних текстів і коментарів.

Також, важливим аспектом соціального впливу книговидання на мові їдиш була підтримка і укріплення єврейської спільноти. Книги створювали спільну основу знань, цінностей та культурного спадку, що сприяло зміцненню єдності та ідентифікації єврейської спільноти в Базелі.

Загалом, книговидання на мові їдиш були важливим засобом збереження єврейської культури та історії. Вони містили релігійні тексти, трактати, літературні твори та інші матеріали, що передавали знання і цінності єврейської спільноти.

Книги на їдиш відігравали важливу роль у релігійній освіті єврейських дітей, молоді та жінок. Вони надавали доступ до релігійних текстів, законів, коментарів та інших матеріалів, що були необхідні для навчання та розуміння єврейських ритуалів та обрядів.

Також, книги на їдиш сприяли комунікації та зв'язку між різними єврейськими спільнотами. Вони допомагали відтворити та поширити ідеї, новини та інформацію серед єврейської діаспори.

Взагалі, книги єврейськими мовами допомагали єврейській спільноті зміцнювати свою ідентичність, самосвідомість та гордість за своє народження. Вони створювали почуття приналежності до єврейської культури та спільноти, а також сприяли збереженню її особливостей.

Розвиток книговидання на мові їдиш також мав вплив на економічний розвиток Базеля. Розширення видавничої справи та друкарських підприємств сприяло залученню інвестицій, створенню робочих місць та розвитку торгівлі книжками. Видавництва здобули репутацію як центри культурного життя та інтелектуального обміну.

Друкарство мовою їдиш стало важливим засобом освіти та самоосвіти в єврейській спільноті. Воно допомагало розвивати грамотність, знання релігійних текстів, особливо неосвічених шарів населення. Через доступ до книжок, єврейські діти та дорослі могли отримувати освіту, розширювати свій кругозір та поглиблювати свої знання.

Можна сказати, що книговидання на їдиш мало важливе значення для фіксації історії єврейського народу загалом. Воно вміщувало історичні документи, хроніки, спогади, текстові матеріали, які відображали єврейську історію, традиції, релігійні перекази та інші матеріали, що допомагали зберегти та передати знання про минуле. Це також допомагало зміцнювати колективну пам'ять та свідомість спільноти, сприяло освіті та самоосвіті.

Видання книг на мові їдиш стимулювали взаємодію та спілкування серед членів єврейської спільноти. Люди збиралися разом, щоб обговорювати текстові матеріали, обмінюватися думками та досвідом. Це сприяло

формуванню суспільних зв'язків, міжособистісним взаємодіям та розвитку громадських структур.

Видання книг дозволяло зберігати, розповсюджувати та розвивати літературу, поезію, філософію та інші культурні вирази. Це підтримувало розквіт культурного життя серед єврейської спільноти та сприяло обміну ідеями та інтелектуальному розвитку.

Це сприяло зростанню релігійного та культурного самосвідомості, а також прагненню до освіти та розвитку. Книговидання на мові їдиш відіграло важливу роль у підтримці та зміцненні соціальної, культурної та релігійної ідентичності єврейської спільноти в Європі.

Також, це сприяло збереженню та поширенню єврейської культури і традицій, підтримували освіту та інтелектуальний розвиток, зміцнювали соціальні зв'язки внутрішньої єврейської спільноти, а також сприяли комунікації та обміну ідеями між різними єврейськими спільнотами. Книги на мові їдиш стали символом самоідентифікації єврейської спільноти, а їх видавництва й друкарні створювали сприятливе середовище для розвитку літературної творчості, філософських дискусій та інтелектуального обміну. Всі ці чинники сприяли збереженню та підтримці єврейської спільноти в 16-17 століттях.

2.2 Друкарі

Розглянемо, що нам відомо про друкарів Базелю того часу.

На кожному примірнику нашої колекції зазначені друкарі, котрі друкували книгу. Наприклад, на обкладинці стародруку *Ma'ase bait David bime paras.* /Історії дома Давида у персів. Konrad Waldkirch. 1599 року, ми бачимо ім'я видавця – Конрад Вальдкірх. Їм було видано чотирнадцять книг з нашої колекції. На титульному листі книги *Sefer Dani'el.* / Книга Пророка Даніеля. (Біблія). 1557 р. Jakob Kundig, вказано, що видавцем є Якоб Кюндіг. Йому належать два примірника нашої колекції. На стародруку *Iohannis Buxtorfii . Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum*

coniunctar.../Граматика івриту. Jacob Decker. 1663 р., видавцем вказаний Якоб Деккер, йому також належить два примірника. І останнім видавцем є Амбросіо Фробен. Його зазначено на обкладинці книги Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas. Молитовник за ашкеназским обрядом. Ambrosius Froben, Konrad Waldkirch. 1581 р., разом з Конрадом Вальдкірхом. На примірниках не завжди є автор, але друкар є завжди. Також треба зазначити, що авторство даної колекції співпадає з каталогом Фрідберга.⁷

Лідером серед друкарів мовою їдиш в зазначений час у Базелі був Вальдкірх Конрад (Waldkirch, Konrad) (1549-1616), котрий народився у Шаффхаузені (Швейцарія) та приїхав до Базеля до Пітера Перна, у котрого навчався, чию крамницю він зайняв після смерті Перні в 1582 році. Період діяльності Вальдкірха у Базелі: 1583-1615/16 рр. Серед найважливіших праць, які він надрукував або опублікував це перші видання сходовознавця Йоганна Буксторфа. Для Вальдкірха також було важливо друкувати видання на івриті та їдиш. Проте він друкував не лише для християн-гебраїстів, а й для єврейської аудиторії.

Йосеф бен Елі'езер Халфан допомагав йому видавати книги на івриті та їдиш.⁸

Взагалі, Вальдкірх надрукував приблизно 170 видань латинською мовою, приблизно 60 німецькою та приблизно 70 івритом та їдишом і близько семи праць на грецькій мові.

В досліджуваній колекції ми маємо його 14 видань.

Якоб Кюндіг (Kündig, Jakob) (1504-1564) був швейцарським друкарем, видавцем і книгарем у Ліоні та Базелі (1546-1563).

Він народився в місті Базель в Швейцарії і працював у галузі друкарства протягом багатьох років.

⁷ Friedberg, Baruch. Bet EKED Sepharim. Bibliographical Lexicon. Printed in Israel. 708 p.

⁸ Sidorko, Clemens P. - Basel und der jiddische Buchdruck (1557-1612) :Kulturexport in der Frühen Neuzeit. - In: Schriften der Universitätsbibliothek Basel ; Bd. 8. - Basel : Schwabe Verlag, 2014

Якоб Кюндіг відомий як видавець із значним внеском у розвиток книжкової культури. Він заснував свою друкарню в Базелі і займався виданням різноманітних літературних творів, включаючи релігійні тексти, філософські праці, літературу з наукових галузей та інші видання.

Якоб Кюндіг був відомий своїм підходом до дизайну книжок і якістю друку. Він співпрацював з видатними художниками того часу для створення ілюстрацій та оформлення книг. Його видання вирізнялися якісними матеріалами, ретельним дизайном та високим стандартом виробництва.

Кюндіг також мав успішній книгарню, де продавав і розповсюджував свої видання, а також книжки інших видавців. Він грав важливу роль у просуванні книжок і розповсюдженні знань у своєму регіоні.

За своїм життям Якоб Кюндіг став одним із провідних друкарів та видавців свого часу, внісши значний внесок у розвиток книжкової культури в Швейцарії. Він друкував книжки на німецькою, французькою італійською, ретороманською, латинською, грецькою, івритом та їдиш. В колекції Базелівського Університету зберігаються 5 примірників івритом та 2 примірника мовою їдиш.

Фробен Амбросіо (Froben Ambrosio), також відомий як Амбросіус Фробеніус (1537-1602), був видавцем, друкарем і книготорговцем, який працював у Базелі, Швейцарія, у другій половині XVI століття. Він є відомим як один із найвпливовіших видавців і друкарів свого часу.

Амбросіо Фробен спеціалізувався на виданні релігійних текстів, наукових праць і гуманістичної літератури. Він був відомий своєю якістю друку, уважністю до деталей і гармонійним дизайном книг. Він співпрацював з визначними авторами і дослідниками свого часу, такими як Еразм Роттердамський, Ян Кокс, Якоб Герман, Петро Бернегер і багатьма іншими.

Фробен видавав багато праць на латинській, німецькій і грецькій мовах. А також на арамейській мові, івриті та їдиш. Він також відіграв важливу роль у введенні грецького шрифту та типографії у європейську друкарську справу.

Творчість Амбросіо Фробена допомогла підняти Базель на рівень видавничого центру Європи. Його видання були широко визнані та цінувалися за свою якість і академічну цінність.

Якоб Деккер (Jacob Decker) , (1635–1697) ,

був друкарем та видавцем, який працював у Базелі у 17-му столітті. Він відомий своїми виданнями книжок, особливо біблійних текстів та релігійних праць.

Якоб Деккер належав до відомої друкарської династії Деккерів, яка була активна в Базелі протягом деякого часу. Вони відомі своїми друкарськими досягненнями і внеском у видавничу справу в той час.

Видавництво Деккерів у Базелі видавало різноманітні книги, включаючи наукові праці, філософські трактати, літературні твори та релігійні тексти. Вони також друкували багато біблійних видань, які мали великий вплив на розповсюдження Біблії та релігійних текстів.

Видання друкувалися на багатьох мовах, у тому числі на івриті [36], арамейській[3] та на мові їдиш [2].

Якоб Деккер активно працював у своєму видавництві до своєї смерті у 1697 році. Його робота допомогла поширити знання, релігійні ідеї та літературу в той період.

У 16-17 століттях друкарі в Базелі друкували книги мовою їдиш з кількох причин:

Єврейська громада: Базель був важливим центром єврейського життя та культури, і місто мало значну єврейську громаду. Євреї з Базеля та навколишніх районів потребували доступу до релігійних та навчальних матеріалів, написаних мовою їдиш. Друкарі в Базелі задовольняли цю потребу, видаючи книги на їдиш для місцевої єврейської громади.

Розповсюдження знань: У 16-17 століттях друкарство було важливим інструментом для поширення знань. Друкарі в Базелі використовували свою технологію та інфраструктуру для видання різних видів літератури,

включаючи релігійні текстівки, наукові праці, педагогічні посібники тощо. Друкарі розуміли, що друкування книг мовою їдиш відповідає потребам та інтересам єврейської громади.

Популярність їдиш: Мова їдиш була широко вживаною серед єврейської спільноти у Східній Європі. Вона була розмовною мовою для багатьох євреїв, тому друкарі в Базелі бачили великий попит на книги мовою їдиш, які задовольняли культурні, релігійні та освітні потреби єврейської громади.

Також, такі фактори сприяли тому, що друкарі в Базелі у 16-17 століттях друкували книги мовою їдиш:

Кабала та їдиш література: Базель був важливим центром для друку та поширення кабалістичної літератури. Кабала - це єврейська містична та філософська традиція, яка мала значний вплив на єврейську культуру того періоду. Базельські друкарі виготовляли та поширювали різноманітні кабалістичні трактати, коментарі та інші тексти, часто написані мовою їдиш. Такі видання привертали увагу не лише місцевих євреїв, але й інших учених та інтересувачів кабали з усього світу.

Інтелектуальний центр: Базель в цей період був важливим інтелектуальним центром, де зібралася багата спільнота вчених, філософів, релігійних діячів та інтелектуалів. Видання книг мовою їдиш у Базелі створювало можливості для обміну ідеями, дискусій та інтелектуального зростання. Це сприяло появі культурного та наукового середовища, в якому створювалися і друкувалися книги мовою їдиш.

Вплив Реформації: Базель був одним з центрів Реформації, руху, що перетворював християнство. Це був період становлення протестантської віри, а їдиш література була важливим засобом для пропаганди та поширення нових ідей. Друкарі в Базелі мали можливість задовольнити цю потребу, друкуючи релігійні трактати, переклади Біблії та іншу літературу, спрямовану на єврейську аудиторію.

Торговельний центр: Базель був важливим торговельним центром того часу. Це означало наявність розвинутої інфраструктури, комунікаційних мереж та

зв'язків з іншими містами та країнами. Це створювало можливості для замовлення та дистрибуції книг мовою їдиш з Базеля в інші регіони Європи. Друкарі в Базелі могли ефективно постачати книги до різних місць, задовольняючи потреби клієнтів з східної Європи та з інших країн.

Міжнародні зв'язки: Базель був відомий своїми міжнародними зв'язками, а друкарі в місті підтримували тісні контакти з видавцями, книгарнями та замовниками з різних країн Європи. Це створювало можливості для замовлення книг мовою їдиш з різних куточків світу.

Релігійні потреби: Єврейська громада мала значну потребу в релігійних текстах, таких як Тора, Талмуд, молитовники та інші релігійні посібники. Але всі ці тексти існували на івриті і не всі євреї володіли цією давньою мовою. Друкарі в Базелі були здатні задовольнити цю потребу, друкуючи книги мовою їдиш, які мали велике значення для релігійної практики та обрядів єврейської спільноти.

Розповсюдження знань та освіти: Видання книг мовою їдиш у Базелі сприяло поширенню знань серед єврейської громади. Це створювало можливості для навчання, досліджень та обміну ідеями. Друкарі в Базелі розуміли важливість освіти та доступу до літератури, тому вони старалися задовольнити потреби єврейської спільноти.

Комерційні мотиви: Друкарі та видавці у Базелі були підприємцями, які здійснювали видання книг для отримання прибутку. Видання книг мовою їдиш могло бути комерційно вигідним, оскільки задовольняло попит єврейської спільноти на літературу та релігійні тексти. Таким чином, замовлення книг мовою їдиш також мали комерційну мотивацію.

Отже, книжки мовою їдиш друкувалися у Базелі через різноманітні причини, включаючи релігійні потреби, культурний обмін, комерційні мотиви та збереження культурної спадщини єврейських спільнот.

Ці фактори разом створювали сприятливі умови для друку книг мовою їдиш у Базелі у 16-17 століттях.

2.3 Замовники

В цьому розділі спробуємо відповісти на питання : хто були замовники книг і чому замовляли саме в Базелі?

Книжки мовою їдиш, видані у Базелі в 16-17 століттях, зазвичай були замовлені та придбавалися єврейськими спільнотами того часу. Замовниками таких книжок були релігійні лідери, вчені, раббіни, студенти та інші особи, зацікавлені в єврейській літературі та релігійних текстах.

Книги мовою їдиш, друковані у Базелі, задовольняли потреби єврейських спільнот у релігійній освіті, ритуальних текстах, коментарях до Святого Письма, талмудичних трактатах, філософських творах та інших літературних жанрах, що були важливими для єврейської культури.

Крім того, книжки могли бути замовлені для використання в синагогах, єврейських навчальних закладах, єврейських громадах та приватними особами, які прагнули збагатити свої знання та розуміння єврейської традиції.

Важливо відзначити, що замовлення книг могли здійснюватися як індивідуально, так і через єврейські громади або інституції, які фінансували друкарські проекти та забезпечували доступ до літератури для своїх членів.

Замовники книг мовою їдиш у Базелі в 16-17 століттях були тісно пов'язані з єврейським життям, релігією, навчанням і культурою. Вони розуміли значення писемної традиції та значущість доступу до важливих текстів для єврейського народу.

Цікаво, що в нашому дослідженні кількість видавців співпадає з кількістю замовників. Їх теж чотири: Яков бен Авраам Полак з Мезеріца (Литва), Ілля бен Мойсей Лоанц, Йосеф бен Еліезер Халфан із Позна та Яков бен Давід Вайлем із Брест–Литовська.

В основному, всі замовники були з західної Європи.

Також треба враховувати значну єврейську спільноту, яка проживала у Базелі. Їдиш була мовою єврейської спільноти, і книги мовою їдиш відповідали її культурним, релігійним та освітнім потребам. Замовники книг мовою їдиш

знаходилися серед цієї спільноти і зверталися до місцевих видавництв та друкарень у Базелі для задоволення своїх потреб у літературі.

У 16-17 століттях Базель був одним з найважливіших центрів друкування та видавничої справи в Європі. У місті було багато видавництв, друкарень та книгарень. Інновації в галузі друкарства, які відбулися в Базелі, зробили його привабливим місцем для друкарів та видавців. Замовники мали доступ до досвідчених друкарів, які знаходились у Базелі. Замовники могли використовувати послуги місцевих друкарів, які мали досвід та ресурси для друку книг мовою їдиш.

Базельські друкарі мали добре розвинену мережу контактів з різними країнами Європи і надавали високу якість друку. Вони були також відомі своєю експертизою в єврейській літературі.

Замовники книг мовою їдиш з східної Європи зверталися до базельських друкарів, оскільки ті мали необхідну інфраструктуру, досвід та технічні можливості для друку книг на їдиш. Друкарі в Базелі були відомі своєю високою якістю друку та технічними навичками. Вони використовували новітні друкарські технології та мали доступ до якісного друкарського обладнання. Це дозволяло їм друкувати тексти на високому рівні, забезпечувати чіткість та точність перекладу, а також додавати ілюстрації та декоративні елементи до книг. Крім того, Базель був важливим академічним центром, де функціонували престижні університети. Це забезпечувало наявність інтелектуального середовища, де замовники могли спілкуватися з ученими, філософами та інтелектуалами.

Ці фактори зробили Базель привабливим місцем для замовлення та друку книг мовою їдиш.

Деякі базельські друкарі володіли їдиш як мовою та мали доступ до релігійних текстів, що дозволяло їм точно відтворити їх у своїх виданнях.

Отже, замовники книг мовою їдиш з східної Європи зверталися до базельських друкарів через їхню репутацію, доступність єврейської мови та здатність високоякісно друкувати їхні тексти.

Також, Базель був важливим торговельним центром, і відомо, що деякі книги мовою їдиш були придбані та розповсюджені мандрівними купцями та торговцями, які займалися комерційною діяльністю з єврейськими спільнотами у різних регіонах.

2.4 Аудиторія

Тепер, спробуємо з'ясувати аудиторію читачів.

Аудиторія книжок мовою їдиш, виданих у Базелі в 16-17 століттях, в основному складалася з єврейської спільноти того часу. Ці книжки були призначені для широкого кола читачів, які володіли мовою їдиш і не володіли мовою іврит, але мали інтерес до релігійної літератури, єврейської традиції, навчання та культури. Тому аудиторія читачів мовою їдиш відрізнялася від аудиторії читачів івритом. Наприклад, серед аудиторії книжок мовою іврит були:

Релігійні лідери і раббіни: Книги мовою іврит мали велике значення для релігійних лідерів та раббінів, які вивчали єврейські релігійні тексти, коментарі до Святого Письма, талмудичні трактати та інші релігійні твори. Ці книжки слугували джерелом знань та ресурсом для поглибленого дослідження релігійних питань.

Єврейські студенти, які навчалися в єврейських школах та академіях, використовували книги мовою іврит для своєї освіти та навчання. Ці книжки надавали їм доступ до класичних єврейських текстів, філософських робіт, правових трактатів та інших матеріалів.

Члени єврейських громад: Книжки мовою іврит були доступні членам єврейських громад для особистого духовного збагачення, вивчення релігійних обрядів, молитов та інших аспектів єврейського життя.

А аудиторія читачів мовою їдиш складалася з неосвічених верств населення, з точки зору єврейської громади, тобто не володіючих мовою іврит, а саме простолюд та жінки.

Також, багато приватних осіб, які були зацікавлені в єврейській культурі та релігії, замовляли книжки мовою їдиш для власного читання, тобто люди, зацікавлені у вивченні єврейської культури. Книги мовою їдиш також привертали увагу дослідників, вчених та інтелектуалів, які цікавилися єврейською релігією, мовою та традиціями. Вони могли замовляти ці книги з метою дослідження, порівняння з іншими релігіями, літературними традиціями або розширення своїх знань про єврейську спадщину. Тому в деякі книжки були надруковані на декілька мовах, наприклад на латині, івриті та їдиш. Це розширювало аудиторію замовників та читачів.

Варто зазначити, що аудиторія книжок мовою їдиш у Базелі в 16-17 століттях була обмежена числом людей, які могли читати та розуміти цю мову. Однак, ці книги мали значимий вплив на релігійне, культурне та освітнє життя єврейської спільноти майже всієї Європи того часу та сприяли збереженню та поширенню єврейської традиції. Вони надавали лінгвістичну доступність, тому що Їдиш був розповсюдженою серед єврейських спільнот мовою, і використання її для друкування книг дозволяло забезпечити доступність цих текстів для широкого кола читачів. Це була мова, яку більшість єврейських людей розуміли і володіли на рівні розмовної комунікації.

Мова Їдиш була не тільки мовою повсякденного спілкування, але і мовою, яка відображала особливу культурну і ідентичну спадщину єврейського народу. Отже, використання мови Їдиш у друкарстві було обумовлене комунікаційними потребами, культурним контекстом та зручністю для єврейської спільноти.

Мова Їдиш була тісно пов'язана з релігійними потребами єврейських спільнот. Багато книг, друкованих мовою Їдиш, були релігійного змісту, включаючи Талмуд, молитовники, Тору та інші релігійні тексти. Ці книги задовольняли потреби єврейських вірян у доступних текстах для їхньої релігійної практики та досліджень. Базель був важливим культурним центром, де зустрічалися різні культури та мови. Видання книг мовою Їдиш у Базелі сприяло культурному обміну між єврейськими та неєврейськими громадами. Це було

способом підтримки культурної різноманітності та сприяло взаємному вивченню та розумінню різних культурних традицій та розширенню аудиторії читачів та поширенню знань серед єврейських спільнот у Базелі та далеко за її межами. Друк книг мовою Їдиш у Базелі був важливим елементом культурного та інтелектуального життя єврейської спільноти того часу, сприяючи збереженню їхньої ідентичності, релігійних практик і культурних цінностей. Ці книги стали важливим джерелом знань, інформації та релігійного вдосконалення для єврейських громад, а їхній вплив і значення необхідно визнавати у контексті розвитку єврейської культури та літератури у Базелі та загалом.

Базель був відомим центром друкарства того періоду та важливим академічним центром, де функціонували видатні університети того часу. Наявність високої інтелектуальної активності сприяла замовленню та виданню книг різних тематик, включаючи книги мовою Їдиш. Замовники могли брати участь у наукових обмінах і мати доступ до видатних мислителів, що знаходилися в Базелі, що стимулювало попит на книги різних мов, включаючи Їдиш. У Базелі проживала значна єврейська спільнота, що робило місто природним центром для видання книг мовою Їдиш. Ця спільнота мала свої особливі потреби та інтереси, які відображалися в замовленнях книг. Базель став популярним місцем для замовлення книг мовою Їдиш, які відповідали релігійним, культурним та освітнім потребам єврейської спільноти.

Отже, замовники книг мовою Їдиш обирали Базель як місце замовлення через розвинуту друкарську індустрію, наявність видавництв та друкарень, а також через академічний престиж міста та наявність значної єврейської спільноти.

Замовлення книг мовою Їдиш у Базелі було засобом забезпечити доступ до наукової та духовної літератури жінкам та простолюду у центральній та східній Європі та розширити аудиторію для єврейської літератури.

Розділ 3. Базелівські видання мовою їдиш — сторінка в еволюції жіночої літератури

Отже, чи можна видання мовою їдиш назвати жіночою літературою. На це питання намагається відповісти дослідниця Юдіт Баскін у своєї праці «Жінка слова».⁹ Але це питання остається відкритим. У той час, коли друкувалися книги мовою Їдиш у Базелі, не можна однозначно стверджувати, що вони були виключно жіночими. Хоча є певні докази того, що деякі книги мовою Їдиш були адресовані жінкам та відображали їхні особливі потреби та інтереси, проте були також видання, які були призначені для ширшої аудиторії, включаючи і чоловіків.

У єврейській традиції книги могли мати специфічне призначення для різних груп людей. Наприклад, окремі книги могли бути спрямовані на освіту жінок або містити важливі релігійні тексти, що стосуються жіночої ролі та практик. Такі видання могли містити рецепти, молитовники, посібники з дому, матеріальну підтримку для жінок у певних ситуаціях тощо.

Однак, наявність жіночої аудиторії не виключала інші види книжок мовою Їдиш, які були призначені для загальної читацької аудиторії, включаючи чоловіків. Релігійні тексти, літературні твори, історичні розповіді та інші видання також були доступними для всіх, хто бажав їх прочитати.

Отже, хоча існували видання мовою Їдиш, які були спрямовані на жіночу аудиторію, не можна стверджувати, що всі книги мовою Їдиш у той час були виключно жіночими. Було видано різноманітні видання, спрямовані на різні групи читачів і задовольняючі різні потреби того часу.

Так, Їдиш була мовою, якою користувалися в повсякденному житті, зокрема серед простолюду та жінок у 16-17 століттях. Їдиш є варіантом єврейської мови, яка розвивалася серед ашкеназів - єврейської спільноти, поширеної в Східній та Центральній Європі.

⁹ Baskin. Judith R. *Women of the Word. Jewish women and Jewish Writing*, Detroit, Michigan: Wayne State University Press, 1994. 392 p.

У єврейському суспільстві того часу Їдиш була широко використовуваною мовою для повсякденного спілкування, включаючи розмови в родинях, на ринках, у сусідствах та серед жіночої спільноти. Вона використовувалася для обговорення сімейних, соціальних та побутових питань, а також для передачі традицій, культурних цінностей та історій.

Їдиш була мовою, зрозумілою і доступною для більшості єврейського населення того часу, незалежно від освіти та рівня грамотності. Вона була пов'язана з єврейською культурою, традиціями та релігійними обрядами, і відображала особливості єврейського способу життя того періоду.

Отже, Їдиш використовувалася як мова повсякденного спілкування серед простолюду та жінок у 16-17 століттях та єврейських спільнот. Вона відігравала важливу роль у збереженні єврейської ідентичності та спільноти в цей період.

Читання книг мовою Їдиш, як і будь-яких інших книг, було суб'єктивним досвідом, залежним від інтересів, смаків та особистих потреб кожної окремої жінки.

Книги мовою Їдиш у той період можуть містити різноманітні теми, включаючи релігійні тексти, благословення, моральні настанови, казки, пісні, рецепти, посібники з дому та багато іншого. Ці видання могли задовольнити інтереси та потреби жінок у сфері духовного розвитку, релігійного життя, освіти, сімейних справ, кулінарії тощо.

Деякі книги мовою Їдиш могли надавати жінкам доступ до релігійної та моральної інструкції, яка мала важливе значення для їхнього життя і виховання. Інші видання могли стати засобом розваги та розвитку, пропонуючи цікаву літературу, казки або історії. Деякі книги можуть бути цінним джерелом інформації про культуру, традиції та історію єврейського народу.

Отже, важливо розуміти, що інтереси та реакція на книжки мовою Їдиш у 16-17 століттях були індивідуальними. Деякі жінки можуть бути зацікавлені у

таких виданнях і знаходити в них задоволення, натхнення або практичну користь, тоді як іншим можуть не цікавитися літературою взагалі.

Термін "жіноча література" може мати декілька значень, і воно не обмежується лише книгами, які друкували для жінок.

У ширшому сенсі, "жіноча література" означає літературні твори, які створюються жінками та висвітлюють жіночий досвід, переживання та погляди. Вона може включати твори, що розповідають про жіночі життєві ситуації, ролі, стереотипи, боротьбу за права і багато іншого. Жіноча література може бути написана як жінками, так і чоловіками, але зосереджується на жіночих персонажах і темах.

З іншого боку, "жіноча література" може вказувати на жанр або категорію книжок, призначених для жіночої аудиторії. Ці книги можуть бути адресовані специфічним інтересам, потребам і проблемам жінок. Це можуть бути книги про домашнє господарство, материнство, стосунки, психологію, саморозвиток та інші теми, які цікаві жінкам.

Отже, книги, які друкували для жінок, можуть включатися в поняття "жіноча література" у другому значенні, як категорія книг, спрямованих на жіночу аудиторію. Однак, не всі книги, які були призначені для жінок, автоматично можна вважати "жіночою літературою" у ширшому сенсі, які висвітлюють жіночий досвід та перспективу.

У 16-17 столітті доступ жінок до формальної освіти та навчання, включаючи вивчення івриту, був обмежений у багатьох культурах та спільнотах. Суспільство того часу мало визначені гендерні ролі та очікування, що обмежувало можливості жінок отримати освіту.

У багатьох єврейських спільнотах того часу освіта була зорієнтована переважно на чоловіків, особливо в контексті навчання івриту та релігійних текстів. Багато формальних шкіл і єшив забороняли жінкам навчання івриту, а релігійні обряди та тора-читання частіше виконувалися чоловіками.

Проте, це не означає, що всі жінки у 16-17 столітті не вчили івриту. У деяких випадках жінки можливо отримували базові знання івриту через домашнє

навчання або навчання у невеликих приватних групах. Іноді вони могли набувати знання івриту в процесі релігійних обрядів і спілкування з іншими членами спільноти.

Таким чином, можна сказати, що доступ жінок до навчання івриту у 16-17 столітті був обмеженим, але існували випадки, коли деякі жінки могли мати обмежені знання цієї мови.

Книга "Майсе бух" (відома також як "Sefer Ma'aseh Buch" або "The Book of Customs") є одним з важливих текстів в єврейській літературі. Ця книга містить збірку народних звичаїв, обрядів та традицій єврейського народу. "Майсе бух" вважалася "жіночою книгою", оскільки більшість звичаїв та обрядів, описаних у ній, стосувалися сімейного та домашнього життя, включаючи народження, одруження, догляд за дітьми, релігійні обряди та святкування.

Ці звичаї та обряди були важливими частинами щоденного життя жінок у єврейській спільноті, і "Майсе бух" надавала їм практичні поради та вказівки щодо цих справ. Таким чином, книгу вважали "жіночою" в тому сенсі, що вона була спрямована на жінок і мала велике значення для їхнього життя, ролі та культурних практик.

Варто зауважити, що термін "жіноча книга" не обмежується лише читанням жінками, але він використовується для виділення творів, які звертаються до жіночої аудиторії або відображають їхні переживання та досвід. З проведеного дослідження можна зробити такий висновок, що таку літературу слід називати ні жіночою, а скоріше релігійно-жіночою.

Висновки

Книговидання мовою їдиш в Базелі в 16-17 століттях можна розглядати як прояву жіночої та народної культури єврейської спільноти.

В цей період Базель був одним з важливих центрів ашкеназської єврейської культури. Єврейські жінки не мали значного впливу на розвиток культурного життя та традицій спільноти. Але саме жінки та простий народ вплинули на появу книговидання мовою їдиш.

Жінки грали ключову роль у збереженні та передачі єврейської культури через покоління. Вони виконували завдання по розмноженню книжок, які включали релігійні тексти, молитовники, літературні твори та народні пісні. Жінки навчалися читати та писати мовою їдиш, і вони використовували свої навички для створення та розповсюдження цих рукописних та друкованих книг.

Книги створені в Базелі, мали велике значення для єврейської культури того часу. Вони відображали релігійні переконання, моральні цінності, традиції та історію спільноти. Такі книги допомагали зміцнювати єврейський ідентичність та зберігати спільну спадщину.

Книговидання мовою їдиш в Базелі також було важливою формою самовираження жінок, що допомагало зміцнювати їхню роль у спільноті. Цей процес сприяв підвищенню їхнього статусу.

Крім того, книговидання мовою їдиш надавало жінкам можливість висловити свої думки, ідеї та переживання через літературні твори, що сприяло розвитку їхнього творчого потенціалу.

Книговидання мовою їдиш відображало також народну культуру єврейської спільноти в Базелі. У цих книгах знайдеться багато народних пісень, казок, легенд та інших народних жанрів, які передавались з покоління в покоління. Це сприяло збереженню національної історії та традицій, підтримувало почуття єднання і спільності внутрішньої спільноти.

Важливо зазначити, що більшість єврейських жінок в ті часи не мала можливості отримати освіту та володіти грамотністю, особливо івритом. Тому

книговидання на мові їдиш, котру знала кожна єврейська жінка в центральній та східній Європі, було шляхом до єврейської релігії, традиції та культури. Загалом, книговидання мовою їдиш в Базелі в 16-17 століттях відіграло важливу роль у збереженні та розповсюдженні єврейської культури. Взагалі, більшість книжок нашої колекції, беручи під увагу мову котрою вони написані та жанри, можна назвати жіночими, тобто адресовані жінкам. Від релігійних побутових приписів до фантазійного жанру «Майсе бух». Але, дивлячись на те, що в нашій колекції є три підручника з івриту, можна зробити висновок, що жінки у 16-17 столітті вже проявляли інтерес до івриту і відповідно до релігійних текстів. І це дійсно є важливим кроком до емансипації. Також, треба зазначити, що ці підручники включають три мови: їдиш, іврит та латину. Це говорить про більш розширену аудиторію читачів, включаючи християн. Повертаючись до цікавості єврейських жінок до івриту, треба зазначити, що це сприяло розвитку самосвідомості, творчих здібностей та підвищенню статусу жінок у єврейській спільноті. Але ця проява була крізь призму юдаїзму, тобто крізь релігію та традицію єврейської цивілізації. Скоріше, це було прогресом для самої єврейської релігії, тобто для юдаїзму. Звичайно, друкування та видання книг мовою їдиш було кроком в еволюції жіночої літератури, але більш в окремій спільноті ніж взагалі.

Список джерел та літератури

1. Джерела:

- 1.1 Неопубліковані
Бібліотека Університету Базеля БУБ
- 1.1.1. БУБ. Аківа Бен Яаков з Франкфурту (рабі Аківа). *Zemiroṭ ʔe-tushbaḥot* . Пісні та гімни для суботи. 1599р. Конрад Вальдкірх. 36 стор.
- 1.1.2. БУБ. Abba ben Salomon aus Bumslau. *Sod ha-nishamah: den eś bisheyṭ den grund fun der zilen* . Таємниця душі: Про безсмертя. 1609 р. Конрад Вальдкірх. 22 стор.
- 1.1.3. БУБ. Altšul, Moše Ben-Ḥanôḳ. *Sefer brant špigl: ir ʔrume layṭ ḳumṭ her. ḳoufṭ aʔneh unṭerʔayzung un. ler ...* (Книга згорівшого дзеркала, або дзеркало , що горить або збільшується). 1602 р. Конрад Вальдкірх. 233 стор.
- 1.1.4. БУБ. *Birkat ha-mazon*. Благословення та Агада (пасхальний молитовник), 1600 р. Конрад Вальдкірх. 82 стор.
- 1.1.5. БУБ. *Di Megilah: in ṭoyṭsher shprakh : oʔz ʔloshon haḳodesh gimakḥṭ un oʔf pirush un pešoṭim habṭ akḥṭ un dabey gireymṭ ʔol tsu zingen. ʔelkhi haṭ guṭi šṭimen* . Парафраз Книги Естер (Есфірь), (Біблія) ; Автор анонімний. 1557 р. Кюндіг, Якоб . [36] стор.
- 1.1.6. БУБ. Chajjim ben Simcha Aschkenasi Levi .*Teḥinot ʔe-gam baḳashot asher kvar lo haiaḥ bedfus ʔe-mazati*. Просьби та молитви, котрі вже не друкують, але я їх знайшов. 1609 р. Конрад Вальдкірх. 12 стор.
- 1.1.7. БУБ. *Eyn shoyn mayšeḥ bukh: ḳumṭ her ir liben manen un ʔroʔan, un ṭuṭ das shin mayšeḥ bukh an shoyan..* Книга казок . 257 оповідань. 1602р. Конрад Вальдкірх. 200 стор.
- 1.1.8. БУБ. Günzburg, Simon Levi. *Minhagim*. 1610 р Конрад Вальдкірх. [80], [8] стор.
- 1.1.9. БУБ. Халфан, Йосеф бен Еліезер із Позна. *Sefer oraḥ ḥayim: ʔeyṭsh oraḥ ḥayim ṭu ikh ez nenen. drum daz man daz bukh namen zol ḳenen..* Релі Конрад Вальдкірх. гійні приписи та правила пристойності для трапези. 1602р. 22 стор.
- 1.1.10. БУБ. Iohannis Buxtorfii *Thesaurus grammaticus linguae sanctae Hebraeae: Duobus libris methodice propositus : quorum prior vocum singularum naturam & proprietates, alter vocum coniunctar...* 1615 р. Докладна граматика івриту. Друге видання, доповнене додатковими прикладами.
- 1.1.11. БУБ. Iohannis Buxtorfii *Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior,*

vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar...
1663 p.

- 1.1.12. БУБ. Iohannis Buxtorfii Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraeae: duobus libris methodice propositus, quorum prior, vocum singularum naturam & proprietates: alter vocum coniunctar... 1663 p. Граматика івриту.
- 1.1.13. Jakob ben David Weil. Jakob ben Abraham Polak. Ziben yeyzen Meyn'şter Bikhl. (Сім способів служиння).. 1602 p. 108 аркуш.
- 1.1.14. Ma' aše bait David bime paras. Історії дома Давида у персів. 1599р., 18 сторінок
- 1.1.15. Minhagim: yil hoypsher den di erşten zeyn giyeyzen daz yert man yol merken am lezen ... Simon Levi Günzburg - упорядник. 1611р. 68, [8] аркуш;
- 1.1.16. Seder tefilot: keminhag ha-ashkenazim nidpas. 1581 p. [290] аркуш ; 11 см. Молитовник за ашкеназским обрядом.
- 1.1.17. Sefer Dani'el. Книга Пророка Даніеля (Данііла), (Біблія). 1557 p. 104 сторінки
- 1.1.18. Sefer Shemu'el: in toytsher shprakh. 1612 p. 71, [1] аркуш ; 8'. Шмуель бух; Книга Самуїла, яка називається Книгою Шмуеля, (Біблія)
- 1.1.19. Slonik, Binjamin Aharon ben Avraham. Eyn shoyn fru'an boykhleyn: nakh der leng besheydn yi zikh eyn iqlikhi froy zol halten miř Nidah un. Halah un. di likht tsu antsinden an di Shabatot un. Yamim tovim...Гарна книжка для жінок.1602 p. 54 аркуші ;

2. Література:

2.1. Монографії

- 2.1.1. Baumgarten. Jean, Introduction to Old Yiddish Literature. New York: Oxford University Press, 2005. 480 p.
- 2.1.2. Baskin. Judith R. Women of the Word. Jewish women and Jewish Writing, Detroit, Michigan: Wayne State University Press, 1994. 392 p.
- 2.1.3. Fischer. Steven R. A History of Reading, London: Reaktion Books, 2003. 386 p.
- 2.1.4. Frakes. Jerold C.: Early Yiddish Texts 1100-1750. With Introduction and Commentary. Oxford 2004.
- 2.1.5. Fuks. Leo: The oldest known Literary Documents of Yiddish Literature (C. 1382). 2 vols. Leiden 1957.

- 2.1.6. Goldman. Yosef, Hebrew Printing in Basel at the End of the 16th Century (Leiden: Brill, 2003).
- 2.1.7. Kanarfogel. Ephraim, "The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz" (Історія інтелекту та рабіністичної культури Ашкеназів середньовіччя)
- 2.1.8. Ruderman. David B., "Jewish Printing and Books in Basel in the 16th Century," Jewish History 2, no. 2 (1987): 85-101.
- 2.1.9. Sidorko. Clemens P. - Basel und der jiddische Buchdruck (1557-1612) : Kulturexport in der Frühen Neuzeit. - In: Schriften der Universitätsbibliothek Basel ; Bd. 8. - Basel: Schwabe Verlag, 2014
- 2.1.10. Teplitsky. Joshua, Prince of the Press: How One Collector Built History's Most Enduring and Remarkable Jewish Library" (Князь Преси: Як один колекціонер зібрав найбільш витривалу та неймовірну єврейську бібліотеку в історії). New Haven: Yale University Press, 2019.
- 2.1.11. Teplitsky. Joshua, "The Jews of Basel and the Uses of Early Modern Printing," Jewish Social Studies 20, no. 1 (2013): 1-24.
- 2.1.12. Weinreich. Max: Geshikhtefun der yidisher shprakh. 4 vols. New York 1973 ; History of the Yiddish Language. Trad. par Shlomo hiNoble. Chicago/Londres 1980.
- 2.1.13. Weissler. Chava: Voices of the Matriarchs. Listening to the Prayers of Early Modern Jewish Women. Boston 1998.
- 2.1.14. Yassif. Eli: The Hebrew Folktale : History, Genre, Meaning (Sipur ha-‘am ha-Tvri). Transl. from Hebrew by Jacqueline Teitelbaum. Bloomington 1999.
- 2.2. Колективні монографії:
- 2.2.1. The History of Reading, Volume 1/ Shafquat Towheed, W. R. Owens та ін. London: Palgrave Macmillan, 2011. 243 p.
3. Довідкові (бібліографічні) видання:
- 3.1. Friedberg. Varuch. Bet EKED SEPHARIM. Bibliographical Lexicon. Printed in Israel. 708 p.
4. Електронні ресурси:
- 4.1. "Basel" entry in the YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe (<https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Basel>).

Додаток № 1

Alšul, Moše Ben-Hanôk.

Sefer brant shpigl: ir ʔrume
layt ʔumt her. ʔoyft ayneh
unterʔayzung un. ler ...

(Книга згорівшого дзеркала,
або дзеркало , що горить
або збільшується). 1602 p.

Видавець: Конрад Вальдкірх
Бібліотека Базелівського
Університету.

Додаток №2

Аківа Бен Яков з Франкфурту (рабі Аківа). Zemiroth ve-tushbaḥot . Пісні та гімни для суботи. 1599р. Видавець: Конрад Вальдкірх
Бібліотека Баз.Універ.

von San Pilschfor
ויל הויפּשער דען דיא ערשטן זיין גיוועזן דו
ווערט מאן וואל מערקן אב לען !

בון אלי מנהגים אין פולן דורך דו נאכז יאר אק וועלש לכד אשכנז
פיהם מערהרן בור וואר אוב זיל דינס ניעצט נר עבן
דו איר ווישט אין קוטש דיבשט זו לעבן
אק איז ביט בור נעשן אין לוח אויף זיבנצן יאר וואל ניעסן איט
תקופות אוב מולדות זו הבדן וועלכש אין דיא ערשטן ביט
איז נישטבדן :

אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו

נדפוסט אין דער ניושן שטאט
מאנח אפריל יאר

בזיל

Handwritten text in German and Hebrew
איש יאר ון צילט דרייא הונדרט אוב אין אוב זיבנצן
כבית קונראט וולדקירך !
(Handwritten signature)

Johannis Duxtorff

Minhagim: yil
hoypsher den di
eršten zeyn gi'vezen
daz yerṭ man yol
merken am lezen ...
Релігійні звичаї та
розпорядження для
синагог і будинків
на цілий рік серед
євреїв у Німеччині,
Валлійський землі,
Польщі, Богемії,
Моравії
Simon Levi
Günzburg -
упорядник. 1611р.
Видавець: Конрад
Вальдкірх
Бібліотека
Баз.Універ.

Sefer Shemu'el: in
toytshe shprakh.
1612 p. Книга
Шмуеля. (Пророки).
Одна из книг
Танаха (еврейська
Біблія). Видавець:
Конрад Вальдкірх
Бібліотека
Баз.Універ.

